

Ryszard Wasztyl

Galicyjskie źródła polskiej gimnastyki i lekkoatletyki

Acta Scientifica Academiae Ostroviensis nr 26, 4-16

2007

Artykuł został zdigitalizowany i opracowany do udostępnienia w internecie przez Muzeum Historii Polski w ramach prac podejmowanych na rzecz zapewnienia otwartego, powszechnego i trwałego dostępu do polskiego dorobku naukowego i kulturalnego. Artykuł jest umieszczony w kolekcji cyfrowej bazhum.muzhp.pl, gromadzącej zawartość polskich czasopism humanistycznych i społecznych.

Tekst jest udostępniony do wykorzystania w ramach dozwolonego użytku.

Galicijskie źródła polskiej gimnastyki i lekkoatletyki

Tytułem wprowadzenia

Za sprawą rodzimej anarchii i obcej przemocy, schyłek XVIII wieku przyniósł upadek Polski, której pierwszego rozbioru dokonały Austria oraz Prusy i Rosja na mocy traktatu parafowanego w sierpniu 1772 roku. Zgodnie z nim Austria zajęła południową część województwa krakowskiego i sandomierskiego oraz województwo ruskie. Razem 83 tysiące km² i 2 mln 650 tysięcy mieszkańców. Zagarniętym terenom wiedeńscy urzędnicy nadali nazwę – Galicja i Lodomeria, a jej stolicą ustanowili Lwów. Tym sposobem z polskich ziem powstała austriacka prowincja, potocznie zwana Galicją.

Licząc na poparcie swoich rozbiorowych partnerów w aneksji Bawarii, w drugiej grabieży naszych ziem Austria nie uczestniczyła. Za to aktywnie dążyła do trzeciego, ostatecznego już rozbioru szlacheckiej Rzeczypospolitej, którego granicę ustaliła z Prusami i Rosją w październiku 1795 roku. Austria uzyskała Małopolskę pomiędzy Pilicą, a Bugiem z częścią Podlasia i Mazowsza. Były to tereny o powierzchni 47 tysięcy km², zamieszkałe przez półtora miliona ludności. Niewątpliwie centrum tych terenów stanowił Kraków, zajęty przez Austriaków w

* prof. dr hab., Wyższa Szkoła Biznesu i Przedsiębiorczości w Ostrowcu Św., AWF w Krakowie.

styczniu 1796 roku. Zagarnięte w trzecim rozbiórce tereny włączyli oni oczywiście do Galicji.

Europejska sytuacja polityczna powodowała jednak, że początkowo granice zaborów ulegały dość częstym zmianom. W latach 1809-1815 pewna część interesującego nas zaboru austriackiego, w tym nade wszystko Kraków, wchodziła w skład Księstwa Warszawskiego, będącego wytworem epoki napoleońskiej. Zamykający zaś tę epokę Kongres Wiedeński podjął w czerwcu 1815 roku decyzję o utworzeniu Wolnego Miasta Krakowa. Pozostawało ono protektoratem Prus, Rosji i Austrii do listopada 1846 roku, kiedy to ostatecznie przyznano go tej ostatniej przyłączono do Galicji, której zrazu panowały absolutystyczne rządy wiedeńskie.

Kłęska poniesiona latem 1866 roku w wojnie z Prusami wyraźnie przyspieszyła trwający już kilka lat, proces zmian ustrojowych w Austrii, u źródeł którego leżały dążenia odśrodkowe jej licznych narodów. Wobec realnej groźby rozpadu państwa, wiedeńskie koła rządzące musiały się zgodzić na pewne ustępstwa oficjalnie usankcjonowane przez konstytucję grudniową 1867 roku, zgodnie z którą Austria przekształciła się w dualistyczne Austro-Węgry.

Bardzo ważnym współczynnikiem tego rozwiązania było ostateczne przyznanie w tym samym czasie ograniczonej autonomii Galicji, która przyniosła jej: Sejm Krajowy i będący jego organem wykonawczym Wydział Krajowy /rząd/, spolszczenie administracji i uznanie języka polskiego jako urzędowego, a także możliwość zakładania polskich stowarzyszeń. Organem autonomicznym była też Rada Szkolna Krajowa, utworzona w czerwcu 1867 roku. Zarządzała ona

galicyjskimi szkołami ludowymi i średnimi w ramach obowiązujących ustaw i rozporządzeń wiedeńskiego Ministerstwa Wyznań i Oświecenia, co w pewnym stopniu ograniczało jej samodzielność. Mimo jednak ograniczeń, cechujących autonomię nadaną Galicji umożliwiła ona rozwój szeregu form życia narodowego, przede wszystkim zaś oświaty i kultury, w tym również kultury fizycznej.

Oprócz władz autonomicznych w każdym austriackim kraju koronnym, a zatem i w Galicji, urzędował też Namiestnik. W danym kraju był on osobistym przedstawicielem cesarza, mającym do pomocy urząd zwany Namiestnictwem. Jako sprawującemu władzę polityczną, podlegały mu starostwa i policja. Siedzibą galicyjskiego Namiestnika oraz jego urzędu, podobnie jak władz autonomicznych był Lwów.

Efektom wspomnianej już klęski Austrii, poniesionej przez nią latem 1866 roku, było również wprowadzenie w tej monarchii powszechnego obowiązku służby wojskowej. Obowiązek ten wprowadziła w życie ustawa wojskowa z grudnia 1868 roku. Z tym momentem w Austro-Węgrzech bardzo ważnego znaczenia nabierała sprawność fizyczna całego społeczeństwa, zdolnego w każdej chwili uzupełnić szeregi armii. Na tym tle zaś rosła waga i znaczenie wychowania fizycznego przyszłego rekruta. Nic więc dziwnego, że odtąd austriackie koła wojskowe zaczęły przywiązywać duże znaczenie do wychowania fizycznego młodzieży. Było to tym bardziej uzasadnione, że pod koniec lat sześćdziesiątych XIX stulecia w całej monarchii austro-węgierskiej liczba zdolnych do służby wojskowej poborowych wynosiła średnio niecałe 20%, a w Galicji jeszcze mniej.

Z czasem stan ten uległ w tej ostatniej pewnej poprawie. Do tego zaś z pewnością przyczynił się także rozwój wychowania fizycznego i sportu w Galicji, która w dobie autonomicznej ostatecznie liczyła 78 tysięcy 500 km² powierzchni, w 1910 roku zamieszkałej przez ponad 8 milionów ludności, z czego około 80% utrzymywało się z pracy w rolnictwie. Zubożała wieś i słabo rozwinięty przemysł oraz zaogniona kwestia narodowościowa z Ukraińcami to główne słabości Galicji, która z tym „zaborowym wianem” weszła w listopadzie 1918 roku w skład Odrodzonej Polski ¹.

Przed powstaniem Sokola

Przełom XVIII i XIX wieku zapoczątkował w Europie dynamiczny z czasem rozwój gimnastyki, która przez szereg dziesiątków lat stanowiła główny dział wychowania fizycznego młodzieży. Powstające wtedy systemy gimnastyczne zaczęły również przenikać na ziemię polskie. Pierwszymi propagatorami gimnastyki w zaborze austriackim byli wędrowni artyści cyrkowi wywodzący się głównie z Francji i Niemiec, którzy już na początku XIX stulecia zaczęli odwiedzać w sezonach letnich większe miasta polskie, w tym Kraków i Lwów, gdyż jedynie w takich ośrodkach mogli liczyć na szerszą i zasobniejszą publiczność. Odwiedziny cyrkowych „towarzystw lub artystów gimnastycznych” – jak na ogół pisała o nich prasa – zrazu były sporadyczne, na co niewątpliwie

¹ Wykorzystano m.in.: K. Grzybowski: *Galicja 1848-1914. Historia ustroju politycznego na tle historii ustroju Austrii*, Kraków, 1959; S.Grodziski: *W Królestwie Galicji i Lodomerii*, Kraków 1976; J.Buszko: *Galicja 1859-1914. Polski Piemont?*, Warszawa, 1988; R.Wasztyl: *Wychowanie fizyczne i sport w Krakowie w latach 1773-1890*, Kraków, 1993, s.105-106.

duży wpływ miała bardzo trudna sytuacja polityczna w Europie doby wojen napoleońskich. Wkrótce jednak po ich zakończeniu, bo już w 1816 roku stan ten wyraźnie się zmienił. Cyrkowi gimnastycy coraz częściej pojawiali się w polskich miastach ².

Dociekając prapoczątków gimnastyki w Galicji, możemy przyjąć, że pierwsza informacja o niej ukazała się tutaj we lwowskiej prasie w listopadzie 1819 roku. Była to mała notka o paryskiej placówce gimnastycznej Francisco Amorosa, zawierająca jednak ważne stwierdzenie, iż odwiedzający ją cudzoziemcy zapewniają, że „jest najcenniejszym w Europie instytutem tego rodzaju”. Owa notka była jednak odosobniona w prasie Lwowa, która dopiero w marcu 1821 roku donosiła po raz pierwszy, że w miejscowym teatrze występuje zagraniczny atleta, popisujący się „w różnych postaciach wielorakimi sztukami gimnastycznymi” ³.

Z tego samego okresu, bo z wiosny 1821 roku pochodzą pierwsze wzmianki prasowe o występach cyrkowych gimnastyków w Krakowie. W listopadzie tego roku zaś prasa krakowska pisała po raz pierwszy na temat gimnastyki. Donosiła ona wówczas, że w Paryżu Francisco Amoros „dawał od niejakiego czasu gimnastyczne nauki, które teraz zamienione zostały na szkołę narodową. Minister wojenny nakazał, aby wojskowi ze wszystkich korpusów ćwiczyli się w tej szkole w łamaniu ciała, a potem swoich kolegów uczyli. Minister spraw wewnętrznych

² Szerzej zob.: R. Wasztyl: *U źródeł gimnastyki w zaborze austriackim i rosyjskim. (W:) Z dziejów kultury fizycznej.* Praca zbiorowa pod redakcją B.J. Kunickiego i B. Woltmanna, Gorzów Wielkopolski, 1996, s.65-70; R. Wasztyl: *Zarys rozwoju gimnastyki w Warszawie w pierwszej połowie XIX wieku,* Roczniki Naukowe AWF, Warszawa, 1997, t. XXXVI, s.166-168.

³ „Rozmaitości”, 1819, nr 127, s.507; 1821, nr 33, s.132.

włożył także na Pana Amorosa obowiązek, aby uczniom w liceach dwa razy w tygodniu dawał swa sztukę”⁴.

Docierające do Krakowa wiadomości o szkole Amorosa wspierane były coraz częstszymi tutaj popisami gimnastycznymi rozmaitych cyrków wędrownych. Wszystko to zaś na pewno przyczyniło się do popularyzacji gimnastyki w WM Krakowie. Istotnym potwierdzeniem tego jest fakt, że pod koniec 1826 roku hrabia Aleksander Mieroszewski, znany oryginał i były oficer wojsk napoleońskich, zbudował tu, przy ulicy Sławkowskiej 405, dość dużą rajtszulę, w której od początku znajdował się też jakiś jego domowy zakład gimnastyczny. Zakład ten, z którego korzystali także miejscowi znajomi Mieroszewskiego, był nie tylko pierwszą w ogóle placówką gimnastyczną w Galicji, ale chyba również na terenie wszystkich ziem polskich!

Lata następne przyniosły dalsze upowszechnienie się gimnastyki w Galicji. Już w całej pełni profesjonalną działalność na tej nowej niwie niewątpliwie zapoczątkowała tutaj Szkoła Gimnastyczna, uruchomiona we Lwowie w styczniu 1847 roku z inicjatywy księcia Leona Sapiehy. Jego także sumptem wybudowano dla niej odpowiedni budynek, usytuowany przy ulicy Syktuskiej 15. Szkoła ta była nader nowocześnie urządzona placówką, w której zajęcia dla kobiet i mężczyzn początkowo prowadził fachowy nauczyciel sprowadzony z Monachium. O poczynaniach tej szkoły dowiadujemy się z prasy lwowskiej. Przykładowo w marcu 1851 roku podawała ona, że „odbył się popis uczniów szkoły gimnastycznej wobec bardzo licznie zebranych gości, a z wielką pochwałą”. W tymże popisie uczestniczyło 15 uczniów

⁴ „Gazeta Krakowska”, 1821, nr 90, s.1095.

opłacanych przez władze miejskie Lwowa i „15 techników przyjętych na naukę bezpłatnie”, a nadto także „pobierający naukę gimnastyki z własnej ochoty”, przy czym najlepsi z tej całej grupy ćwiczący otrzymali nagrody przyznane przez „zaproszonych sędziów”!

Dość długo różne placówki gimnastyczne powstawały na terenie Galicji tylko w Krakowie i Lwowie. W jej innych miejscowościach gimnastyka pojawiła się praktycznie dopiero w latach sześćdziesiątych XIX wieku. Nic więc dziwnego, że to właśnie we Lwowie powstało wiosną 1867 roku pierwsze na ziemiach polskich gniazdo Towarzystwa Gimnastycznego „Sokół”. Zalety tej organizacji sprawiły, że odegrała ona wyjątkową rolę w rozwoju polskiej gimnastyki ⁵.

Pionierzy z Krakowa i Lwowa

Takie ćwiczenia fizyczne, jak „biegi do mety” czy „skoki na wysokość” oraz „rzuty ciężarami”, z pewnością były już znane młodzieży galicyjskiej i samorzutnie uprawiane przez nią sporadycznie w pierwszej połowie XIX stulecia. Jednakże zaczątki współczesnej lekkoatletyki w Galicji przypadają na okres po 1876 roku. Związane to było w pewnym stopniu z wprowadzeniem w owym czasie gimnastyki do tutejszych szkół ludowych i średnich oraz przede wszystkim z poczynaniami TG „Sokół”. Należy jednak przy tym dodać, iż

⁵ R.Waszytł: *Wychowanie fizyczne...*, op.cit., s.56-57; R.Waszytł: *Pierwsze lwowskie placówki wychowania fizycznego*, „Wychowanie Fizyczne i Sport”, 1993, nr 4, s.83-88. Z bardzo bogatej literatury sokolej zob.: J.Snopko: *Polskie Towarzystwo Gimnastyczne „Sokół” w Galicji 1867-1914*, Białystok, 1997; *Zarys dziejów Sokolstwa Polskiego w latach 1867-1997*. Pod redakcją E.Małolepszego i Z.Pawluczuka, Częstochowa, 2001.

lekkoatletyka była traktowana w nim jako część składowa gimnastyki, a nie odrębna dyscyplina sportowa. Stąd jej poszczególne konkurencje uprawiano w „Sokole” jako „gimnastyczne ćwiczenia lekkoatletyczne”. Podobnie podchodzono do lekkoatletycznych ćwiczeń w galicyjskich szkołach. Podejście takie niewątpliwie nie sprzyjało jednak wyodrębnianiu się lekkoatletyki jako samodzielnej dyscypliny sportowej.

Wydaje się natomiast nie ulegać wątpliwości, że na ziemiach polskich proces ten zapoczątkował wybitny profesor medycyny Uniwersytetu Jagiellońskiego – dr Henryk Jordan. Jak wiadomo, wiosną 1889 roku założył on własnym sumptem dzisiejszy Park dra Jordana w Krakowie, w którym od początku znajdował się „plac do ćwiczeń w skokach i przesadzaniu przeszkód oraz miejsca do rzucania oszczepem i biegów”. Na obiektach tych odbywały się różne zawody i ćwiczenia lekkoatletyczne, które dr Jordan traktował jako odrębne zajęcia ruchowe. Przyjmujemy więc, że wraz z rozpoczęciem, wiosną 1889 roku, zajęć w krakowskim Parku dra Jordana zaczął się w nim niełatwy proces wyodrębniania się galicyjskiej, a tym samym i polskiej lekkoatletyki jako samodzielnej dyscypliny sportowej!

Rozwinięciem jordanowskiej idei gier i zabaw ruchowych, uprawianych na wolnym powietrzu, była działalność Towarzystwa Zabaw Ruchowych we Lwowie, założonego pod koniec 1904 roku. Celem zachęcenia młodzieży do udziału w swoich zajęciach, TZR sprowadziło z Pragi fachowego instruktora – Karola Setzera, który prawdopodobnie był pierwszym zagranicznym trenerem lekkoatletyki, zatrudnionym na ziemiach polskich. Pracował on we Lwowie przez cały październik 1905 roku. Po czym 12 listopada tego roku TZR

zorganizowało niezbyt dużą imprezę, którą uznaje się za pierwsze międzyklubowe zawody lekkoatletyczne, rozegrane na ziemiach polskich. Ich triumfatorami zostali: Józef Bizoń w biegu na 100 m – 13,0 sek., Jan Herlt w skoku o tyczce – 2,30 m /obaj z I LKS „Czarni”/ i Medard Kawecki z LKS „Pogoń” w biegu na 400 m – 61,0 sek. Nie zrażając się początkowymi trudnościami, TZR organizowało coraz częściej różnorakie zawody lekkoatletyczne. Dzięki temu lwowska lekkoatletyka nabierała rozmachu, przybywało zawodników i konkurencji, uzyskiwano coraz lepsze wyniki ⁶.

W powstających z nastaniem ubiegłego stulecia pierwszych galicyjskich klubach sportowych /I LKS „Czarni” Lwów - 1903, LKS „Pogoń” Lwów - 1904, KS „Cracovia” i TS „Wisła” Kraków - 1906/ lekkoatletykę uprawiali początkowo prawie sami piłkarze jako ćwiczenia uzupełniające. Dość szybko jednak w klubach lwowskich, niewątpliwie w dużym stopniu za sprawą działalności TZR, pojawiła się spora grupa utalentowanych lekkoatletów, którzy z powodzeniem rywalizowali z najlepszymi w całej monarchii austro-węgierskiej. Rywalizację tę zapoczątkował Józef Kawecki z „Czarnych”, który w październiku 1907 roku na zawodach w Pradze wygrał bieg na 3000 m w czasie 10.13,8 min. Z biegiem lat sukcesów przybywało. W roku 1912 lwowscy lekkoatleci ustanowili kilka rekordów Austrii, z których najlepsze były wyniki zawodników „Pogoni”: Tadeusza Garczyńskiego w biegu na 110 m ppł – 16,2 sek. i Władysława Ponurskiego w biegu na 400 m – 53,5

⁶ Szerzej zob.: R. Wasztyl: *Początki lekkiej atletyki w Galicji*, „Wychowanie Fizyczne i Sport”, 1889, nr 4, s. 91-97; R. Wasztyl: *Rozwój lekkoatletyki w Krakowie w okresie do 1939 roku*, Rocznik Naukowy AWF, Kraków, 1998, t.XXIII, s.228-231; R. Wasztyl: *Pionierzy ze Lwowa*, „Lekkoatletyka” 1980, nr 7, s.12-13.

sek. Stąd ten ostatni, jako reprezentant Austrii, uczestniczył w tymże 1912 roku w Igrzyskach Olimpijskich w Sztokholmie.

Sukcesy powyższe spowodowały, że Austriacki Związek Lekkiej Atletyki poparł inicjatywę dra Stanisława Polakiewicza z „Pogoni” Lwów, żeby zorganizować w tym mieście zawody międzynarodowe. Te pierwsze na ziemiach polskich międzynarodowe zawody lekkoatletyczne odbyły się w październiku 1912 roku na boisku lwowskiego TZR, gromadząc 72 uczestników⁷.

W przeciwieństwie do Lwowa, pierwsze próby popularyzacji lekkoatletyki w Krakowie nie przyniosły większych rezultatów. Dopiero wiosną 1914 roku „Cracovia” oddała do użytku „doskonałą bieżnię, która stanowiła podstawę zaniedbanej na terenie miasta lekkoatletyki i pchnęła tę szlachetną gałąź sportu na nowe tory”. Na obiekcie tym, 10 maja tegoż roku, odbyły się wewnątrzklubowe zawody „Cracovii”, które bez obawy możemy nazwać pierwszymi zawodami lekkoatletycznymi z prawdziwego zdarzenia w Krakowie. Niebawem po tych zawodach, działaczom „Cracovii” udało się także „osiągnąć rzecz na te czasy niezwykłą. Oto najwyższa władza szkolna Galicji zezwoliła na zorganizowanie w dniach 6 i 7 czerwca 1914 roku meetingu uczniów szkół Zachodniej Galicji w dziesięcioboju”, czyli w 10 konkurencjach /100 m, 1500 m, sztafeta 4x 100 m, skok wzwyż, skok o tyczce, skok w dal z rozbiegu, skok w dal z miejsca, pchnięcie kulą, rzut oszczepem i rzut dyskiem/. Klasyfikacja drużynowa tych pierwszych na ziemiach polskich zawodów międzyszkolnych w lekkoatletyce, przeprowadzonych

⁷ „Ruch”, 1912, nr 9, s.192; Księga Pamiątkowa poświęcona 35-leciu działalności LKS „Pogoń” 1904-1939, Lwów, 1939, s.25 i n.zob. też: R.Wacek: *Wspomnienia sportowe*, Opole, 1948, s.125.

z udziałem 200 uczniów na boisku „Cracovii”, przedstawiała się następująco: Gimnazjum z Jasła – 54 pkt., Gimnazjum z Rzeszowa – 53 pkt., III Gimnazjum z Krakowa – 21 pkt., V Gimnazjum z Krakowa – 10 pkt., Gimnazjum z Bochni – 6 pkt., IV Gimnazjum z Krakowa – 4 pkt. i I Gimnazjum z Krakowa – 1 pkt. Drużynowe zwycięstwo jasielskich gimnazjalistów, wbrew pozorom, nie może dziwić, gdyż w ich mieście zawody lekkoatletyczne organizowano już od dobrych paru lat ⁸.

Bardzo wyraźny rozwój galicyjskiej lekkoatletyki sprawił, że jej kolejny przedstawiciel w AZLA, referent Władysław Szymański, wystąpił z projektem zastąpienia swojej funkcji organem kolegialnym. Oficjalny wniosek w tej sprawie, przedstawiony przez lwowskich „Czarnych” i „Pogoń” na Nadzwyczajnym Walnym Zebraniu AZLA, które odbyło się 29 marca 1914 roku, przyniósł powołanie Polskiego Kolegium Lekkoatletycznego z siedzibą we Lwowie. Pierwszy prezesem PKL, które było autonomiczną komórką AZLA do kierowania lekkoatletyką klubową w Galicji, został Marceł Jakubowski ⁹.

Trudno się zatem dziwić, że z chwilą odzyskania niepodległości przez Polskę jako pierwsi, bo już 11 października 1919 roku w Krakowie, powołali swój ogólnokrajowy związek lekkoatleci. Na siedzibę powołanego w tym dniu Polskiego Związku Lekkiej Atletyki „obrano Lwów, jako miasto o najświetniejszych tradycjach sportu lekkoatletycznego”. Do stolicy przeniesiono siedzibę PZLA w dwa lata

⁸ „Ilustrowany Tygodnik Sportowy”, 1914, nr 3, s.15; „Ilustrowany Kurier Codzienny”, 1914, nr 110, s.3; „Głos Narodu”, 1914, nr 107, s.3. Zob. też: R.Wasztyl: *W podwawelskim grodzie*, „Lekkoatletyka”, 1980, nr 8, s.16-17.

⁹ „Ilustrowany Tygodnik Sportowy”, 1914, nr 2, s.2; nr 9, s.9. Zob. też: R.Wasztyl: *Początki la...*, op.cit., s.99-100.

później. W maju 1922 roku natomiast specjalna komisja weryfikacyjna związku ogłosiła zestawienie wyników z czasów zaborów, które uznano za pierwsze oficjalne rekordy lekkoatletyczne Polski. W wykazie tym figurowali wyłącznie zawodnicy klubów lwowskich¹⁰, co jest chyba najlepszym potwierdzeniem wyjątkowej pozycji galicyjskiej lekkoatletyki na ziemiach polskich w czasach zaborów!!!

Piśmiennictwo

1. Buszko J. 1988. *Galicja 1859-1914. Polski Piemont?*. Warszawa.
2. Grodziski S. 1976. *W Królestwie Galicji i Lodomerii*. Kraków.
3. Grzybowski K. 1959. *Galicja 1848-1914. Historia ustroju politycznego na tle historii ustroju Austrii*. Kraków.
4. Księga Pamiątkowa poświęcona 35-leciu działalności LKS „Pogoń” 1904-1939, Lwów, 1939, s.25.
5. Małolepszy E., Pawluczuk Z. 2001. *Zarys dziejów Sokolstwa Polskiego w latach 1867-1997*. Częstochowa.
6. Snopko J. 1997. *Polskie Towarzystwo Gimnastyczne „Sokół” w Galicji 1867-1914*. Białystok.
7. Wacek R. 1948. *Wspomnienia sportowe*. Opole.
8. Wasztyl R. 1980. *Narodziny Związku*. „Lekkoatletyka”, nr 9, s.16-17.
9. Wasztyl R. 1980. *Pionierzy ze Lwowa*. „Lekkoatletyka”, nr 7, s.12-13.
10. Wasztyl R. 1980. *W podwawelskim grodzie*. „Lekkoatletyka”, nr 8, s.16-17.
11. Wasztyl R. 1989. *Początki lekkiej atletyki w Galicji*. „Wychowanie Fizyczne i Sport”, nr 4, s. 91-97.
12. Wasztyl R. 1993. *Pierwsze lwowskie placówki wychowania fizycznego*. „Wychowanie Fizyczne i Sport”, nr 4, s.83-88.
13. Wasztyl R. 1993. *Wychowanie fizyczne i sport w Krakowie w latach 1773-1890*. Kraków.

¹⁰ „Gazeta Wieczorna”, 1919, nr 4884, s.7; „Sport”, 1922, nr 9, s.136; „Stadion”, 1929, nr 41, s.4. Zob. też: R. Wasztyl: *Narodziny Związku*, „Lekkoatletyka”, 1980, nr 9, s.16-17; R. Wasztyl: *Początki la...*, op.cit., s.101-102.

14. Wasztyl R. 1996. *U źródeł gimnastyki w zaborze austriackim i rosyjskim. (W:) Z dziejów kultury fizycznej*. Praca zbiorowa pod redakcją B.J.Kunickiego i B.Woltmanna, Gorzów Wielkopolski, s.65-70.
15. Wasztyl R. 1997. *Zarys rozwoju gimnastyki w Warszawie w pierwszej połowie XIX wieku*. Roczniki Naukowe AWF, Warszawa, t.XXXVI, s.166-168.
16. Wasztyl R. 1998. *Rozwój lekkoatletyki w Krakowie w okresie do 1939 roku*. Rocznik Naukowy AWF, Kraków, t.XXIII, s.228-231
17. „Gazeta Krakowska”, 1821, nr 90.
18. „Gazeta Wieczorna”, 1919, nr 4884.
19. „Głos Narodu”, 1914, nr 107.
20. „Ilustrowany Kurier Codzienny”, 1914, nr 110.
21. „Ilustrowany Tygodnik Sportowy”, 1914, nr 2, 3, 9.
22. „Rozmaitości”, 1819, nr 127.
23. „Rozmaitości”, 1821, nr 33.
24. „Ruch”, 1912, nr 9.
25. „Sport”, 1922, nr 9.
26. „Stadion”, 1929, nr 41.